

Przedstawiciele literatury angielskiej okresu oświecenia w starych drukach Biblioteki Śląskiej

Oświecenie to okres w historii Europy, jak również nurt kulturalny, przypadający na lata 1688–1789, często określane jako wiek rozumu albo wiek filozofów. Zgodnie z założeniami epoki „oświecony” to inaczej „wyzwolony”. W tym czasie przywiązywano szczególną wagę do siły rozumu jako światła rozjaśniającego drogi poznania człowieka i świata. Życie społeczne oraz kulturalne nacechowane było krytycyzmem wobec istniejącej rzeczywistości i pragnieniem wyzwolenia człowieka z więzów feudalnych, krępujących jego myśli oraz hamujących rozwój postępu nauki i oświaty.

Filozofia oświeceniowa przypisywała ogromne znaczenie nie tylko rozumowi, ale także zmysłom i doświadczeniu. Dominowały pojęcia empiryzmu i sensualizmu. Empiryzm wychodził z założenia, iż człowiek nie ma żadnej wiedzy wrodzonej i dopiero stopniowo ją zdobywa poprzez kolejne doświadczenia. Z kolei sensualizm głosił, że wiedza ludzka powstaje na podstawie wrażeń, które zmysły dostarczają umysłowi.

Grunt pod angielskie oświecenie przygotował już pod koniec XVII wieku lekarz, filozof i polityk John Locke (1632–1704). W 1671 roku rozpoczął pisanie swojego najważniejszego dzieła *An Essay Concerning Human Understanding* (*Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*). Pierwsze wydanie ukazało się w 1690 roku. Głównym celem dzieła „było zbadanie, jakie są źródła i charakter ludzkiego poznania, gdzie tkwią granice, których on przekroczyć nie może”¹. Locke rozwinął w nim Arystotelesowską koncepcję „tabula rasa”, zgodnie z którą człowiek ro-

¹Z. Ogonowski: *Locke*. Warszawa 1972, s. 217.

dzi się jako „czysta karta”, a jego idee i myśli pochodzą z doświadczenia zmysłowego oraz refleksji (introspekcji). Dzieło to przyniosło autorowi ogromny sukces w Europie dzięki francuskiemu tłumaczeniu dokonanemu w 1700 roku przez Pierra Coste'a² *Essai philosophique concernant l'entendement humain*. Wśród starych druków Biblioteki Śląskiej znajdują się dwa francuskojęzyczne wydania pracy Locke'a: pierwsze wydane w Amsterdamie w 1723 roku (sygn. 223412 II), drugie w Amsterdamie i Lipsku w 1755 roku (sygn. 222608 III). Oba wydania zawierają portret autora.

Wśród starych druków znajduje się również polski przekład autorstwa Andrzeja Cyankiewicza (ok. 1740–1825) *Logika czyli myśli z Lokka o rozumie ludzkim wyjęte* (sygn. 229248 I). Wydany został „W Krakowie w Drukarni Szkoły Głównej Koronnej” w 1784 roku i dedykowany jej rektorowi Hugonowi Kołłątajowi (1750–1812).

Innym ważnym dziełem Locke'a były napisane w latach 1660–1661 *Two treatises of government* (*Dwa traktaty o rządzie*). Pierwsze ich wydanie ukazało się w Londynie w 1690 roku. Autor starał się w nich wykazać, „że każdy człowiek rodzi się wolny, to znaczy posiada w tym stanie niemożliwą do kontrolowania wolność dysponowania swą osobą i swoim majątkiem”³. Biblioteka posiada francuski przekład tego dzieła *Du gouvernement civil* autorstwa Davida Mazela (?–1725), wydany w Amsterdamie w 1755 roku (sygn. 222115 I).

W XVIII wieku nastąpił szybki rozwój literatury angielskiej⁴. Zgodnie z założeniami epoki, osoba oświecona powinna przyswajać sobie dziedzictwo pisarzy starożytnych i czerpać z nich wskazówki do cnotliwego i rozumnego postępowania⁵. Wiersze trzeba było tworzyć według ściśle określonych wzorów. Należa-

² P. Chaunu: *Cywilizacja wieku oświecenia*. Warszawa 1971, s. 442.

³ Z. Drozdowicz: *Filozofia Oświecenia*. Warszawa 2006, s. 54.

⁴ Ze względu na historyczne i geograficzne uwarunkowania do twórców angielskich zalicza się również pisarzy urodzonych w Szkocji i Irlandii.

⁵ B.M. Puchalska-Dąbrowska: *Literatura angielska. Część I – Zarys dziejów*. Białystok 2003, s. 78.

ło dbać o elegancję i dowcip oraz trzymać się zasady decorum (zgodności tematu i stylu). Poezja miała propagować umiar, rozsądek i właściwą postawę obywatelską.

W oświeceniu nastąpił także gwałtowny rozwój powieści angielskiej. Odznaczała się ona odejściem od fikcji, skupiając się przede wszystkim na dokładności przedstawianych wydarzeń. Starano się sprawić wrażenie, że utwór jest zapisem rzeczywistych losów bohatera. Autorzy opowiadali przede wszystkim o przygodach ludzi zwyczajnych, których historia rozgrywała się w ściśle określonym przedziale czasowym. W późniejszym okresie dążono do połączenia realizmu z opisem wewnętrznych przeżyć bohatera. Rozwinęły się różne formy powieści: przygodowa, epistolograficzna, panoramiczna i eksperymentalna.

Wiek XVIII w Anglii najczęściej jest dzielony na dwie części: „okres augustiański” oraz preromantyzm. W pierwszym, nazywanym „wiekiem Pope’a”, nastąpił gwałtowny rozkwit literatury oświeceniowej. Zapoczątkowanych zostało wiele nowatorskich idei, które miały istotne znaczenie nie tylko dla rozwoju literatury angielskiej, ale odbiły się szerokim echem na całym kontynencie.

Okres preromantyzmu to stopniowe odchodzenie od klasycyzmu. Stanowił grunt pod rozwój romantyzmu angielskiego. Literatura stopniowo wchodziła w obszar sentymentalizmu i uczuciowości człowieka. Zmieniało się również podejście do natury, odkrywano ją na nowo, rezygnując z sielskich opisów. Wprowadzono też tematykę metafizyczną (rozwinęła się „poezja cmentarna”).

Rozwój powieści

Za prekursora powieści angielskiej powszechnie uważa się Daniela Defoe (1660–1731). Największą sławę przyniosło mu dzieło *Robinson Crusoe*, którego pierwsza część *The life and strange surprizing adventures of Robinson Crusoe* (Przypadki Robinsona Crusoe) ukazała się w kwietniu 1719 roku. W tym samym roku wydana została także druga część zatytułowana *The farther adventures of Robinson Crusoe* (Dalsze przygody Robin-

sona *Crusoe*). Prawdopodobnie inspiracją dla autora były losy szkockiego żeglarza Alexandra Selkirka (1676–1721), który ponad cztery lata (1704–1709) spędził na bezludnej wyspie. Defoe starał się tak przedstawić fikcję, aby mogła uchodzić za prawdę. Wynikało to m.in. z faktu, że mieszczaństwo angielskie było bardziej zainteresowane rzeczywistością i codziennością niż fantazją, a zmyślenie literackie uważane było za coś niesolidnego⁶. Dlatego też głównym bohaterem powieści uczynił zwyčajnego człowieka: pracowitego, wytrwałego i zapobiegliwego. Defoe przyczynił się do rozwoju nowej formy powieści, opisującej codzienne życie oraz przedstawiającej bohaterów, których cechy czytelnicy mogli odnaleźć w sobie.

Drugą ważną powieścią Daniela Defoe jest książka *The Fortunes and Misfortunes of the Famous Moll Flanders* (*Fortunne i niefortunne przypadki sławetnej Molly Flanders*) wydana w 1721 roku. Głównym celem utworu było krytyczne przedstawienie ówczesnego społeczeństwa oraz szkodliwych praw, którymi się kierowało. Podobnie jak *Robinson Crusoe*, bohaterka utworu jest osobą zaradną i przedsiębiorczą.

W zbiorze starych druków znajdują się dwa angielskie wydania *Robinsona Crusoe*. Pierwsze zatytułowane *The life and adventures of Robinson Crusoe* zostało opublikowane w Londynie w 1790 roku (sygn. 227069 I). Drugie ukazało się w Edynburgu w 1777 roku pt. *The life and most surprising adventures of Robinson Crusoe* (sygn. 229097 I). Oprócz wersji angielskojęzycznych w kolekcji znaleźć można także wydanie francuskojęzyczne *La vie et les aventuraes surprenantes de Robinson Crusoe*, opublikowane w Paryżu przez Laurenta Praulta w 1768 roku (sygn. 221890 I). Zarówno wydanie londyńskie, jak i edynburskie są bogato ilustrowane miedziorytowymi tablicami.

Kolejnym przedstawicielem prozy jest Samuel Richardson (1689–1761). Stworzył on nowy rodzaj powieści – powieść epistolarną, pisaną w formie listów. Już jako nastolatek cieszył się wśród rówieśniczek opinią doskonałego lektora i zawsze był gotów pisać w ich imieniu listy miłosne. Właśnie to zacięcie epi-

⁶H. Zbierski: *Historia literatury angielskiej*. Poznań 2002, s. 113.

stolograficzne stało się początkiem jego kariery literackiej. Zaczęła się ona dość późno, bo dopiero w 1740 roku, kiedy to opublikował swoją pierwszą powieść *Pamela or, virtue rewarded* (*Pamela albo cnota nagrodzona*). U powstania utworu leżało zamówienie kilku księgarzy na „mały zbiór listów, prostych w stylu, na tematy, które mogłyby być pożyteczne dla tych wiejskich czytelników, którzy nie potrafią sami się wypowiedzieć na piśmie”⁷. Książka ukazała się w 1741 roku pt. *Letters written to and for particular friends, on the most important occasions* (*Listy pisane do i dla poszczególnych przyjaciół, przy najważniejszych okazjach*). Znajdował się wśród nich list „od ojca do córki pracującej jako domowa sługa, po zasłyszaniu, że jej pan dybie na jej cnotę”⁸. Pomysł ten tak spodobał się Richardsonowi, że rozwinął go w serię dalszych listów, które złożyły się na powieść.

„Pamela” opisuje przeżycia młodej służącej, która opiera się zalotom panicza – Mr. B. Mimo jego usilnych starań (m.in. próby gwałtu) Pamela zachowuje cnotę. Za swoje postępowanie zostaje nagrodzona – Mr. B. prosi ją o rękę, a ona zgadza się zostać jego żoną.

Powieść spotkała się z entuzjastycznym przyjęciem, zwłaszcza wśród niższych warstw społecznych. Wynikało to m.in. z faktu, że Richardson dał czytelnikom to, czego oczekiwali: romantyczną fabułę i realistyczny opis. Przeciwnicy autora poddawali w wątpliwość jego moralność, a bohaterkę opisywali jako pomysłową i bezwzględną flirciarkę, czerpiącą korzyści z cnoty. W 1744 roku powieść trafiła na *Indeks ksiąg zakazanych* przede wszystkim dlatego, „że sugestywnie opowiadała o romantycznym związku uczuciowym”⁹. Trafiła również na indeksy w 1788, 1881 i 1900 roku.

Richardson nie był obojętny na głosy krytyczne w stosunku do swojej pierwszej powieści. Uwzględnił je w kolejnej książ-

⁷ G. Sampson: *Historia literatury angielskiej w zarysie. Podręcznik*. Warszawa 1967, s. 558.

⁸ *Britannica – edycja polska*. Pod red. W. Wolarskiego. T. 36. Poznań 2003, s. 206.

⁹ N.J. Karolides: *100 zakazanych książek. Historia cenzury dzieł literatury światowej*. Warszawa 2004, s. 407.

ce *Clarissa or, the history of a young lady* (*Historia Clarissy Harlowe*), wydanej w 7 tomach w latach 1747–1748. Losy Clarissy zostały przedstawione w korespondencji złożonej m.in. z listów głównej bohaterki i jej adoratora Lovelace'a. Poznajemy historię młodej dziewczyny, uwięzionej w domu i upokarzonej przez własną rodzinę za odmowę poślubienia znienawidzonego pana Solmesa. Zostaje ona „uratowana” przez Lovelace'a i umieszczona w luksusowym domu publicznym w Londynie, w końcu pada ofiarą intryg i zostaje zgwałcona przez swojego wybawcę. Na skutek tych zdarzeń popada w obłąd i umiera.

W *Clarissie* Richardson położył większy nacisk na aspekt psychologiczny postaci. Tonując sentymentalizm, sprawił, że bohaterowie powieści stali się bardziej autentyczni. Zrezygnował z przedstawienia doskonałej bohaterki oraz idei wynagrodzenia za taką postawę. Mimo tragicznego zakończenia książka spotkała się z pozytywnym przyjęciem czytelników.

W odróżnieniu od dwóch pierwszych powieści Richardsona bohaterem trzeciej został mężczyzna – Charles Grandison. Była to odpowiedź na prośby przyjaciółek autora, które domagały się od niego opisanego idealnego mężczyzny. W wydanej w latach 1754–1755 książce *The history of Sir Charles Grandison* (*Historia Sir Charlesa Grandisona*) opisuje mężczyznę będącego uosobieniem dobroci. Staje on w końcu przed miłosnym dylematem i wyborem między Angielką Harriet Byron a Włoszką Signorą Clementiną. Ostatecznie Charles żeni się z Harriet, ponieważ Włoszka, jako katoliczka, odmawia poślubienia przedstawiciela kościoła anglikańskiego. Mimo że głównym bohaterem jest mężczyzna, Richardson bardziej skupia się na analizie psychiki kobiet niż na przeżyciach głównego bohatera.

Richardson zapoczątkował nowy nurt w swych powieściach: stosowanie formy epistolograficznej oraz analizę psychologiczną bohaterów. Jego książki zapoczątkowały także modę na powieść obyczajową.

Wśród starych druków znajdują się przekłady największych dzieł Samuela Richardsona. Jest to przekład na język francuski powieści *Pamela, ou la vertu recompensée* (sygn. 230133 I). Autorami tłumaczenia są najprawdopodobniej Antoine François

Prévost (1697–1763) lub François-Alexandre Aubert de La Chesnaye Des Bois (1699–1783)¹⁰. Wydane w czterech tomach, ukazało się w londyńskiej oficynie Jeana Osborné'a w 1742 roku. Oprawione zostało w półskórek ze złożonymi tłoczeniami. Biblioteka Śląska posiada także trzy edycje drugiego utworu Richardsona. Dwie z nich to tłumaczenia na język francuski pt. *Lettres anglaises, ou histoire de Miss Clarisse Harlove*: czteronastotomowe, wydane w Paryżu w 1777 roku (sygn. 232947 I), a także dziesięciotomowe, które ukazało się w latach 1783–1784 w Londynie (sygn. 231857 I). W edycji paryskiej uwagę zwraca 19 całostronicowych tablic miedziorytowych, ilustrujących tekst. Autorem obu tłumaczeń jest Antoine François Prévost. Trzecia edycja to przekład na język niemiecki pt. *Clarissa* wydany w Lipsku w 1790 roku (sygn. 901334 I – 901337 I).

W zbiorach znajdują się także dwa niemieckie wydania trzeciej książki tego autora zatytułowane *Geschichte Herrn Carl Grandison*. Obie siedmiotomowe edycje wydane zostały w Lipsku: pierwsza w 1759 roku (sygn. 462429 I), druga w 1770 roku (sygn. 462430 I). W obu zamieszczono 23 tablice ilustracyjne, w tym całostronicowy portret autora.

Kolejnym pisarzem przyczyniającym się do rozwoju powieści angielskiej jest Henry Fielding (1707–1759). Swoją karierę literacką zaczął od pisania komediowych i satyrycznych sztuk teatralnych. Pierwszą z nich była *Love in Several Masques* (*Miłość w kilku maskach*) wystawiona w 1728 roku w Theatre Royal przy Drury Lane w Londynie. Znacznie ważniejszym w rozwoju kariery pisarskiej był jego utwór *An Apology for the Life of Mrs. Shamela Andrews* (*Parodia życia pani Shameli Andrews*). Wydana anonimowo w 1741 roku książka była parodią *Pameli* Samuela Richardsona. Pierwsza powieść Fieldinga *The History of the Adventures of Joseph Andrews and his Friend, Mr. Abraham Adams* (*Historia przygód Josepha Andrewsa i jego przyjaciela, pana Abrahama Adamsa*) ukazała się w 1742 roku. We wstępie autor zaznaczył, że będzie to „komiczny poemat epicki prozą”¹¹.

¹⁰ *Dictionnaire des ouvrages anonymes*. T. 3, M–Q. Paris 1882, szp. 764–765.

¹¹ *Britannica...* T. 12. Poznań 1999, s. 78.

Opisywała przygody szlachetnego lokaja Josepha (brata Pame-
li), przeciwstawiającego się zalotom pragnącej go uwieść damy.

Za najważniejszą powieść Fieldinga uznawany jest utwór *The History of Tom Jones, a Foundling* (*Historia życia Toma Jonesa, czyli dzieje podrzutka*) wydany 28 lutego 1749 roku. Książka należąca do nurtu przygodowo-obyczajowego, opisuje przygody Toma Jonesa – młodzieńca o skalanej reputacji, lecz czystym sercu. Główny bohater przeżywa rozmaite przygody oraz walczy z różnymi przeszkodami, by w końcu zdobyć rękę ukochanej – pięknej Zofii Western. Akcja utworu rozgrywa się w różnych środowiskach oraz miejscach: na wsi, w przydrożnych oberżach i w Londynie. Pozwala to czytelnikowi zapoznać się z obrazem społeczeństwa angielskiego z połowy XVIII wieku. Panoramiczny charakter powieści pozwala na dokumentację życia społecznego przy jednoczesnym odkrywaniu wszechstronnych zasad ludzkich zachowań. Charakteryzuje się także doskonałym połączeniem elementów humorystycznych i romansowych. Utwór ten uchodzi za najwspanialszą powieść angielską XVIII wieku.

W 1751 roku Henry Fielding opublikował swoją ostatnią powieść zatytułowaną *Amelia*. Na przykładzie analizy pożycia małżeńskiego, ukazał w niej złe strony społeczeństwa, w którym żył. Utwór ten cieszył się mniejszą popularnością niż wydany wcześniej *Tom Jones*.

Niewątpliwie w utworach Fieldinga na uwagę zasługują doskonale odmalowane postaci, obrazujące charakterystyczne typy ludzi współczesnych autorowi. Nie dzieli bohaterów na dobrych i złych. Opisuje osoby wielowymiarowe, których losy ulegają przemianom. Akcja jego utworów rozgrywa się w wielu różnych miejscach, a nie, jak to bywało wcześniej, tylko w jednym. Unikanie elementów fantastycznych sprawia, że opisywane wydarzenia stają się bardziej prawdopodobne.

W kolekcji starych druków Biblioteki Śląskiej możemy znaleźć angielską edycję największego dzieła Henry'ego Fieldinga *The History of Tom Jones, a Foundling*. Ukazała się ona w Paryżu w 1780 roku (sygn. 232870 I). Egzemplarz oprawiony został

w brązową skórę ze złożonymi tłoczeniami. W zbiorze znajduje się tłumaczenie dzieła na język polski *Podrzutek czyli Historia Tom-Dżona* (sygn. 900317–900318 I, 900347 I), autorstwa Franciszka Zabłockiego (1752–1821). Wydrukowane zostało w warszawskiej oficynie Michała Grölla (1722–1798) w 1793 roku. Biblioteka posiada również przekład tej powieści na język niemiecki *Geschichte des Tom Jones eines Fündlings* (sygn. 901390–901393 I). Autorem tłumaczenia, które ukazało się w 1780 roku w Norymberdze, jest Friedrich Schmidt (1744–1822).

Wśród starych druków znajdują się również dwa przekłady francuskie. Pierwsze, *Amélie. Roman*, wydane zostało „A Paris, & se vend a Liege” w 1763 roku (sygn. 232857 I). Autorką przekładu jest Marie Jeanne de Heurles Laboras de Mézières Riccoboni (1713–1792). Druga edycja, zatytułowana *Amélie, histoire angloise* ukazała się w 1784 roku w Rheims (sygn. 231848 I), a tłumaczenia dokonał Philippe Florent de Puisieux (1713–1772).

Istotną rolę w rozwoju i kształtowaniu powieści angielskiej odegrał Laurence Sterne (1713–1768), urodzony w Irlandii, pisarz, a także pastor kościoła anglikańskiego. Sławę przyniosła mu powieść określana mianem „jednej z najdziwniejszych ryb w oceanie literatury”¹²: *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* (*Życie i myśli Tristrama Shandy’ego*). Książka ukazywała się w kolejnych częściach w latach 1760–1767. Główny bohater powieści opowiada historię swojego życia, począwszy od chwili poczęcia. W tym celu wprowadził nieliniary przebieg akcji, liczne dygresje odautorskie, zróżnicował czas akcji i narracji, a także mieszał powagę z ironią i groteską. Ważną rolę w utworze odgrywa czas: niezgodność czasu zegarowego z czasem odczuwanym i świadomość, że radosne życie prowadzi do śmierci. Dziełem tym Sterne zapoczątkował rodzaj powieści określanej jako powieść eksperymentalna. Utwór od początku cieszył się ogromną popularnością wśród czytelników.

¹² H. Zbierski: dz. cyt., s. 124.

Sterne jest także twórcą kolejnego rodzaju powieści, tzw. powieści sentymentalnej. Początek jej dało opublikowane przez niego w 1765 roku dzieło *A Sentimental Journey Through France and Italy* (*Podróż sentymentalna przez Francję i Włochy*). Głównym bohaterem powieści jest pastor Yorick. Inaczej niż w tradycyjnych dziennikach z podróży autor nie skupił się na opisie odwiedzanych przez bohatera miejsc. Fabułę utworu stanowi seria epizodów, powiązanych ze sobą osobą narratora¹³. Główny nacisk położony został na przeżycia wewnętrzne bohatera. Nadrzędnym celem powieści uczynił Sterne nawiązanie kontaktów z ludźmi. Książka spotkała się z entuzjastycznym przyjęciem i zyskała ogromną popularność. Była przekładana na wiele języków. Pierwsze tłumaczenia na język francuski i niemiecki ukazały się już w 1769 roku. W tłumaczeniach utworu większą wagę przywiązuje się do wątków sentymentalnych niż do komicznych¹⁴.

W zbiorze starych druków ksiąźnicy znajdują się dwa tłumaczenia pierwszej powieści Laurence'a Sterne'a. Pierwszym jest *Tristram Schandis Leben und Meynungen* wydany w 1776 roku w Hamburgu (sygn. 232877 I). Autorem przekładu jest Johann Joachim Christoph Bode (1730–1793). Dzieło wydane zostało w dziewięciu tomach i zebrane w czterech woluminach oprawionych w brązową skórę ze ślepymi i złoconymi tłoczeniami. Na uwagę zasługują szczególnie dwie ilustracje zaprojektowane przez angielskiego malarza i rytownika Williama Hogartha (1697–1764). Kolejnym przekładem jest edycja *La vie et les opinions de Tristram Shandy*, wydana w Paryżu w 1787 roku (sygn. 900958 I). Tłumaczenia dokonał Joseph Pierre Frénais (?–1788). Dzieło zostało zilustrowane dwiema tablicami, w tym portretem autora.

Biblioteka Śląska posiada również dwie angielskie edycje drugiego dzieła Sterne'a *A Sentimental Journey Through Fran-*

¹³ G. Bystydzińska: *W labiryncie prawdy. Studia o twórczości Laurence'a Sterne'a*. Lublin 1993, s. 102.

¹⁴ *Encyklopedia literatury światowej*. Pod red. J. Maślanki. Kraków 2005, s. 922.

ce and Italy (sygn. 900312 I). Pierwsza została wydana w Londynie, nakładem Charlesa Cooka, najprawdopodobniej w 1794 roku. Uwagę zwraca przede wszystkim pięknie wykonany frontispis. Drugie wydanie dzieła zostało opublikowane w Wiedniu dla Rudolfa Sammera w 1798 roku (sygn. 901088–901089 I). Zawiera ono również życiorys autora oraz trzy inne krótkie utwory: *Maria*, *The story of Le Fevre (Historia Le Fevre'a)*, *Yorick's death (Śmierć Yoricka)*. Wartość dzieła podnosi pięć całostronicowych tablic miedziorytowych, w tym portret autora. Wolumin oprawiony został w brązową skórę ze złożonymi tłoczeniami¹⁵.

Kolejnym wybitnym pisarzem, który przyczynił się do rozwoju osiemnastowiecznej literatury angielskiej, jest urodzony w Irlandii Jonathan Swift (1667–1745). Był on autorem wielu utworów satyrycznych, które uchodziły za najwybitniejsze w całej prozie angielskiej. Sławę przyniosła mu powieść, znana najbardziej pod skróconym tytułem, *Gulliver's travels (Podróże Guliwera)* wydana w 1726 roku. Jest to jego najlepsza, a przy tym najbardziej gorzka satyra. Tworząc egzotyczną powieść o niezwykłych lądach i ludach je zamieszkujących, ukazał w karykaturalny sposób ówczesne społeczeństwo, ludzką filozofię, jak również ideę kolonizacji¹⁶. Podróże Guliwera, zgodnie z założeniem autora, miały być głębokim studium człowieka, a nie powieścią podróżniczą czy bajką dla dzieci¹⁷.

Swift jest autorem dwóch ważnych utworów satyrycznych. Pierwszy z nich powstał w latach 1696–1699 i ukazał się w 1704 roku pt. *A Tale of Tub*. Wydany anonimowo utwór był satyrą na „liczne i okropne przejawy zepsucia w sferze religii i oświaty”¹⁸. Drugi to poemat heroikomiczny *Battle of the Books (Bitwa książ-*

¹⁵Warto również wspomnieć o innych, niebędących powieściami, pracach Laurence'a Sterne'a znajdujących się wśród starych druków. Są to *The sermons of Mr. Yorick (Kazania pana Yoricka)*, wydane najprawdopodobniej w Londynie w 1770 roku oraz *Birefe von Yorick und Elisen (Listy Yoricka i Elizy)*, opublikowane w Lipsku w 1780 roku.

¹⁶*Atlas literatury*. Pod red. M. Bradbury'ego. Warszawa 2002, s. 45.

¹⁷H. Zbierski: dz. cyt., s. 117.

¹⁸*Britannica...* T. 41. Poznań 2004, s. 271.

żek). Pisarz opowiadał się w nim po stronie autorów klasycznych i bronił epoki starożytnej w ciągle ponawianych sporach, czy literatura i kultura starożytna ma przewagę nad współczesną.

W zbiorze starych druków znajdują się dwa dzieła Jonathana Swifta wydane w 1781 roku w Paryżu pod wspólnym tytułem *A tale of a tub: Written for the universal improvement of mankind. To which is added, An account of a battle between [...] books in St. James's library* (sygn. 230031 I).

Z pomniejszych powieściopisarzy wymienić należy przede wszystkim Olivera Goldsmitha (1730–1774) i jego utwór *The Vicar of Wakefield (Pleban z Wakefieldu)*, wydany w 1766 roku (sygn. 901086 I). Pomimo że książka ta niewiele wnosi do rozwoju powieści, jest wspaniałym przykładem pochwały skromnego życia wiejskiego.

Zachowany w zbiorach Biblioteki Śląskiej egzemplarz został wydany w Wiedniu w 1798 roku. Oprawiony jest w półskórek ze złożonymi tłoczeniami. Zawiera cztery piękne tablice miedziorytowe wzbogacające tekst.

Rozwój poezji

Alexander Pope (1688–1744) jest uważany za największego poetę angielskiego oświecenia. Podstawowym założeniem twórczości Pope'a była dewiza: „nie nudzić, uczyć”¹⁹. Jego poezja opierała się na doświadczeniu i dotyczyła najważniejszych współczesnych mu wydarzeń związanych z polityką, sztuką i moralnością. Charakteryzowała się także mądrością i elegancją, o których sam Pope mówił:

W istocie, ich natura kryje się w rozumie,
Wyraża to, co myślisz, lecz złożyć nie umiesz²⁰

Największą sławę przyniosły mu poematy satyryczne, w tym najostrzejszy *Dunciad (Duncjada)*, który w ostatecznej wersji

¹⁹ H. Zbierski: dz. cyt., s. 113.

²⁰ D.S. Burt: *100 najwybitniejszych pisarzy wszech czasów*. Warszawa 2001, s. 175.

ukazał się w 1743 roku. Autor piętnuje w nim nudę i wulgarność epoki oraz „wywołuje apokaliptyczno-makabreskową wizję powrotu świata w łono chaosu, chłoszcząc ironią swoich przeciwników jako chorążych w zstępowaniu społeczeństwa w otchłań”²¹.

Najbardziej znanym utworem Pope’a jest bez wątpienia *The Rape of the Lock* (1711). Dzieło to uchodzi za szczytowy przykład utworu heroikomicznego doby oświecenia²². Tytułowy *Pu-kiel porwany* staje się pretekstem do rozważań na temat ludzkich charakterów i ich zachowań. Drugim ważnym utworem jest *Essay on Criticism* (*Wiersz o krytyce*, 1711). Autor zawarł w nim wskazówki zarówno dla twórców, jak i dla krytyków:

Różnią się zdania nasze równie jak zegary,
Każdy mniema, że własny więcej godzien wiary.
Rzadko gienijusz prawy poetów udziałem,
Równie mało krytyków z zdaniem doskonałem.
Dla obydwoh od niebios potrzeba natchnienia,
Rodzą się do pisania, rodzą do sądzenia.
Niechaj zawsze nauce wzory towarzyszą,
Wolno tym ganić, którzy dobrze sami piszą.
Zbyt są drogie autorom prac własnych owoce,
Lecz czyż krytyk swe zdanie mniej ceni wysoce?²³
(tł. Ludwik Kamiński)

Według Pope’a krytycy powinni osądzać twórców przede wszystkim na podstawie zrozumienia i realizacji podstawowych zasad kultury i sztuki – szczególnie literackiej²⁴.

Najważniejszym utworem etyczno-filozoficznym Pope’a jest *Essay on Man* (*Wiersz o człowieku*, 1734), składający się z czterech listów. Pierwszy dotyczy stosunku człowieka do Boga i natury, w drugim autor analizuje ludzkie podstawy moralności, trzeci rozpatruje człowieka jako część społeczeństwa, natomiast

²¹ P. Mroczkowski: *Historia literatury angielskiej. Zarys*. Wrocław [i in.] 1993, s. 296.

²² *Oświecenie*. Pod red. T. Skoczka. Bochnia [2004], s. 246.

²³ Cyt. za: H. Krzeczkowski: *Poeci języka angielskiego*. T. 2. Warszawa 1971, s. 45.

²⁴ P. Mroczkowski: *Historia literatury angielskiej...*, s. 292.

czwarty poświęcony jest kwestii szczęścia. W *Liście I* autor nawołuje do zastanowienia się nad ludzkimi dążeniami:

Ocknij się przyjacielu! a mniej ważne rzeczy
Porzuć nikczemnej dumie albo królów pieczy.
Skoro życia ludzkiego tak krótkie są chwile,
Że ledwie się obejrzym, już legniem w mogile,
Zastanówmy się śmiało nad człowieka stanem²⁵.
(tł. Ludwik Kamiński)

Wśród poezji opisowej Pope'a na pierwszy plan wysuwa się *Windsor Forest (Las Windsorski)*. Obok elementów sielankowych występują w nim również opisy natury charakterystyczne dla poezji klasycystycznej. W wierszu tym Pope przechodzi (na wzór Wergiliusza) od sielankowego opisu krajobrazu do wychwalania panowania królowej Anny²⁶.

Pope uważał, że *pure description* (opis czysty) nie może stanowić całego utworu. Opis taki jest wynikiem redukcji „ja” poety „do bezosobowego instrumentu, który rejestruje wrażenia zmysłowe bez poczucia ich miary i sensu, przekazując bezkrytycznie swe obserwacje w długich seriach malowideł poetyckich”²⁷. Alexander Pope był również tłumaczem *Illiady* i *Odysei* (1715–1726), a także wydawcą dzieł Szekspira.

Wśród starych druków Biblioteki Śląskiej znajduje się wiele wydań dzieł tego wybitnego angielskiego poety. Warto tu wymienić m.in. dwie edycje angielskie *The works of Alexander Pope*, wydane w dziewięciu woluminach w Londynie w 1770 roku (sygn. 233477 II) oraz w sześciu woluminach w 1776 roku (sygn. 231432 I), z licznymi komentarzami oraz notami. Oprócz wspomnianych wcześniej najpopularniejszych utworów Pope'a zawierają także wiele innych dzieł, np.: *Pastorals (Pastorały, 1709)*, *Eloisa to Abelard (Eloiza i Abelard, 1717)*, *Elegy to the Memory of an Unfortunate Lady (Elegia na śmierć nieszczęśliwej niewiasty, 1717)*. Oba wydania są bogato ilustrowane: z 1770 roku

²⁵ A. Pope: *Wybór poezji Alexandra Pope*. Warszawa 1822, s. 2.

²⁶ *Britannica...* T. 34. Poznań 2003, s. 58.

²⁷ A. Witkowska: *Romantyzm*. Warszawa 2002, s. 72.

zawiera 24, natomiast z 1776 roku 23 tablice. Egzemplarze zostały oprawione w brązową skórę i ozdobione złożonymi tłoczeniami. Wspomnieć należy także o zebranych w jednym woluminie następujących utworach: *Rape of the Lock*, *Key To The Lock*, *Eloisa to Abelard*, *Windsor Forest*, *Essay on Criticism*, *Ode for Musick on St. Cecilia's Day* oraz *Temple of Fame* (sygn. 900897 I –900903 I).

W kolekcji Biblioteki Śląskiej znajdują się również tłumaczenia utworów na język polski. Należy tu wymienić *O krytyce Alexandra Pope*, które kazano się „kosztem Antoniego Grebla i Jana Maya” w Krakowie w 1790 roku (sygn. 229349 I). Autorem przekładu był Jacek Przybylski (1756–1819). Obok tłumaczenia polskiego umieszczono równoległy tekst angielski. Kolejnym są *Poemata moralne i krytyczne czyli początki obyczajności i smakowitości*, wydane w Warszawie przez Piotra Dufoura w 1787 roku (sygn. 221891 I). Trzecim przekładem są *Alexandra Pope Początki moralności czyli wiersz filozoficzny o człowieku* (sygn. 222674 I). Jego autorem jest Andrzej Cynkiewicz (ok. 1740–1825), a ukazał się on w Krakowie „Kosztem i drukiem Ign[acego] Grebla” w 1785 roku. Dedykowany został Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu.

Z innych przekładów warto wymienić tłumaczenie na język francuski *Oeuvres diverses de Pope*, wydane w ośmiu tomach „A Amsterdam et a Leipzig, Chez Arkstee & Merkus” w 1767 roku (sygn. 222774 I). Edycja została wzbogacona 17 pięknymi tablicami miedziorytowymi i oprawiona w brązową skórę ze złożonymi oraz ślepyimi tłoczeniami. Na uwagę zasługuje również *Essai sur l'homme, poëme philosophique [...] en cinq langues, savoir; Anglois, Latin, Italien, François & Allemand* (sygn. 222081 I). Po oryginalnym tekście angielskim zamieszczono tłumaczenia na język łaciński, włoski, francuski i holenderski. Dzieło wydane zostało w Strasburgu w 1762 roku przez Amada Kötnera i oprawione w brązową skórę ze złożonymi tłoczeniami. Wśród starych druków znajdują się również dwa przekłady tego dzieła na język niemiecki *Versuch ber den Menschen*. Pierwszy został opublikowany przez Johanna Gottloba Imma-

nuela Breitkopfa (1719–1794) w Lipsku w 1791 roku (sygn. 900315 I), drugi zaś pochodzi z 1795 roku i został wydany w Wiedniu przez Rudolfa Sammera (1788–1854), z równoległym tekstem angielskim (sygn. 228632 I). Innym przekładem na język francuski jest *Lettre amoureuse D'Héloïse a Abailard* (sygn. 231635 I). To ilustrowane tłumaczenie, którego autorem jest Charles-Pierre Colardeau (1732–1776), zostało opublikowane w Paryżu w 1766 roku. W wydanym w tym samym roku w Genewie i Paryżu *Les Pensées de Pope* (sygn. 222036 I) zamieszczono piękny miedziorytowy portret poety.

Dużą rolę w rozwoju poezji angielskiej odegrał cykl poematów *The Seasons (Pory roku)* poety i dramaturga Jamesa Thomsona (1700–1748). Pierwszy utwór – *Winter* ukazał się w 1726 roku, drugi *Summer* w 1727 roku. 1728 rok przyniósł część trzecią zatytułowaną *Spring*. Całość zamknął utwór *Autumn* wydany w 1730 roku. W tym samym roku ukazało się również wydanie zbiorowe wszystkich czterech utworów. Thomson zaprezentował w nich nowe spojrzenie na przyrodę: rezygnując z opisywania upiękzonej natury, przedstawiał ją jako groźną, ale fascynującą. Doskonale widać to w utworze *Winter (Burza zimowa)*:

[...] Burza z gwałtownym wybucha łoskotem
I, niby wały rzeki pcha przed sobą
Kłęby powietrza. Na spokojne morze
Wali się jego przemoc, aby nagle,
Wyrwawszy się do dna, wywrócić do góry
Zmaconą głębię [...] ²⁸.
(tł. Jan Kasprówicz)

Dziełem tym Thomson rozpoczął odejście od klasycyzmu i zapoczątkował okres preromantyzmu.

Exemplarz znajdujący się w zbiorze Biblioteki Śląskiej wydany został w Londynie przez Johna Stockdale'a w 1794 roku (sygn. 231280 I). Zawiera 14 pięknych rycin. Autorami ich byli Thomas Stothard (1755–1834) i William Aikman (1682–1731). Tablice sztychowali Philippe Audinet (1766–1837), James

²⁸ Cyt. za: H. Krzeczkowski, dz. cyt., s. 50.

Neagle (1760–1822), William Bromley (1769–1842) i G. Murray. Przed kartą tytułową umieszczono alegoryczną ilustrację przedstawiającą cztery pory roku pod postaciami tańczących kobiet, trzymających się za ręce. Ilustracje w dziele nawiązują do popularnych czynności kojarzących się z opisywaną porą roku (np. siania, kąpieli, żniw, jazdy na łyżwach). Na stronie tytułowej zamieszczony został portret autora. Dołączono również życiorys Jamesa Thomsona oraz noty autorstwa Percivala Stockdale'a (1736–1811). Dzieło oprawione zostało w brązową skórę ze złożonymi tłoczeniami.

W zbiorze starych druków znajdują się również dwie edycje w języku francuskim. Pierwsza została wydana w Londynie w 1788 roku (sygn. 229735 I), druga ukazała się w Paryżu w 1796 roku (sygn. 233429 II). Autorką przekładu francuskiego jest Marie Jeanne de Chatillon Bontems (1718–1786). Oba egzemplarze zostały oprawione w brązową skórę oraz ozdobione złożonymi tłoczeniami. Ponadto w wydaniu paryskim zamieszczono cztery tablice ilustrujące tekst.

James Thomson jest również autorem słynnej ody *Rule, Britannia*. Muzykę do niej napisał angielski kompozytor Thomas Augustin Arne (1710–1778). Utwór ten uznawany jest za drugi (nieformalny) hymn Wielkiej Brytanii oraz Royal Navy (Królewskiej Marynarki Wojennej).

Na język polski utwory Thomsona przekładali m.in.: Jan Kasproicz (1860–1926), Julian Ursyn Niemcewicz (1757–1841), Konstanty Tymieniecki (1767–1814) i Alojzy Feliński (1771–1820).

Innym przedstawicielem preromantyzmu angielskiego jest Thomas Gray (1716–1771). Uwagę zwracają utwory zebrane, wydane pod tytułem *Poems* przez Johna Murraya w Londynie w 1786 roku (sygn. 461087 I). Wśród 13 prac zawartych w zbiorze znajdują się dwa najbardziej znane utwory Graya: *Ode on a Distant Prospect of Eton College* (*Oda na odległy widok Eton College*, 1747) oraz *Elegy written in a country church-yard* (*Elegia napisana na wiejskim cmentarzu*, 1750). W obu dziełach dominuje zaduma i melancholia, połączona z osobistymi reflek-

sjami na temat ludzkiej samotności i śmierci²⁹. W *Elegii* czytamy:

Już na zgon dniu jasnemu biją wszystkie dzwony,
Bydło z łąk wolno wraca w stronę sioła,
Do chaty krok kieruje rolnik utrudzony,
Mnie i mrokom zostawia świat cały dookoła.

Pejzaż, co dotąd błyszczał, przygasa we wzroku,
Cisza dostojna kręgi powietrza urzeka,
Tylko czasem chrząszcz lecąc zabrzączy wśród mroku
I przestrzeń pośród dzwonek trzód snem się powleka³⁰.
(tł. Jerzy Pietrkiewicz)

Thomas Gray jest również autorem poematu heroikomicznego *Ode on the death of favourite cat, drowned in a tub of gold fishes* (*Oda na śmierć ulubionej kotki, która utopiła się w naczyniu ze złotymi rybkami*, 1748). Jest to wspaniały przykład zastosowania wysokiego stylu do opisu zwykłego wydarzenia³¹. Kotka imieniem Selima, której poświęcony jest poemat, należała do przyjaciela Graya – Horacego Walpole’a (1717–1797)³². W ostatniej zwrotce autor zawarł przestrożę dla czytelnika:

Stąd, piękne, miejcie baczny wzrok:
Gubi fałszywy jeden krok.
Z rozważą łączcie śmiałość.
Nie zawsze prawny czyniąc gest,
Zważcie pokusę. Złotem jest
Nie wszystko co błyszczało!³³
(tł. Ludmiła Marjańska)

Egzemplarz zwiera również krótki życiorys autora oraz jego ostatnią wolę i testament (*Last will and testament of Mr. Gray*). Wartość artystyczną tej publikacji z całą pewnością podnoszą dołączony frontispis, sześć pięknych tablic miedziorytniczych oraz skórzana oprawa ze złożonymi tłoczeniami.

²⁹ *Oświecenie...*, s. 250.

³⁰ Cyt. za: H. Krzeczkowski: dz. cyt., s. 60.

³¹ B.M. Puchalska-Dąbrowska: dz. cyt., s. 92.

³² G. Sampson: dz. cyt., s. 578.

³³ Cyt. za: H. Krzeczkowski: dz. cyt., s. 64.

Wybitnym poetą okresu angielskiego oświecenia był także Edward Young (1683–1765). Jego początkowa twórczość nie wyróżniała się niczym szczególnym. Był „poprawny, elegancki i bezbarwny”³⁴. Przełom w twórczości ściśle wiąże się z wielką tragedią w życiu Younga. W 1736 roku zmarła jego pasierbica, cztery lata później jej mąż, a w 1741 roku zmarła żona poety – Elisabeth. Do tego doszły jeszcze niepowodzenia w karierze naukowej. Miało to wielki wpływ na Younga. Pograżony w żałobie wydał w 1742 roku *The Complaint, or Night Thoughts on Life, Death and Immortality* (*Skarga albo Myśli nocne o życiu, śmierci i nieśmiertelności. Pierwsza noc*). Dzieło napisane białym wierszem, powstało prawdopodobnie z inspiracji twórczością Johna Milтона (1608–1674)³⁵. Do 1745 roku wydał następnych osiem *Nocy*. Utwór ten stanowi zapis nocnych rozmyślań poety nad „smutkiem, śmiertelnością i nieśmiertelnością”³⁶. Już na początku Young pisze:

Słodki śnie, ty, którego balsamiczne tchnienie
Nową mocą zemdlone krzepi przyrodzenie...
Ale na próżno go wzywa stęskniona powieka,
Tak on, jak świat zepsuty, od nędzy ucieka:
Na suchym siada oku, szczęściu towarzyszy,
A unika mieszkania, skąd jęki usłyszysz.

Od dawna nie spoczywam w łożu, lecz się trudzę
I nagle po burzliwej snu chwili się budzę.
Szczęśliwi, którym wiecznie powieka zapadła!
Jeśli ich w grobie czarne nie trwożą widziadła³⁷.
(tł. Franciszek Ksawery Dmochowski)

W przedmowie do polskiego wydania zaznaczono: „[...] lży jego nie były dla sławy jego czcze i niepłodne; a umysł jego, nie tylko nie stał się milczącym nieczynnym w tym żalu, ale i owszem zdało się że oczekiwał tych trzech pocisków, aby się uniósł

³⁴ M. Rakowska: *Zarys literatury angielskiej. Od początków do naszej doby*. Cz. 3. Warszawa 1910, s. 107.

³⁵ Z. Sinko: *Z zagadnień recepcji „Sądu ostatecznego” i „Myśli nocnych” Edwarda Younga*. „Pamiętnik Literacki” 1974, z. 2 s. 114.

³⁶ B.M. Puchalska-Dąbrowska: dz. cyt., s. 92.

³⁷ Cyt. za: H. Krzeczkowski: dz. cyt., s. 6.

w smutne śmierci królestwa, i dostał się niejako aż do szczęśliwych krajów, do których ona jest przeprawą³⁸.

Dzieło spotkało się z entuzjastycznym przyjęciem czytelników i przyniosło autorowi zasłużoną sławę oraz korzyści materialne. Miało również wielki wpływ na poezję późniejszych romantyków.

W zbiorze starych druków Biblioteki Śląskiej znajduje się dwutomowe wydanie tego największego poematu Edwarda Younga. Pochodzi ono z edycji zbiorowej dzieł poety *The poetical works of the Reverend Dr. Edward Young* [...] *With the life of the author* (sygn. 39510 I). Ukazało się ono w Edynburgu w 1777 roku. W obu woluminach znajduje się szybowana strofa z określeniem kolekcji: „The poets of Great Britain complete from Chaucer to Churchill”. Dodatkowo w woluminie pierwszym znajduje się portret autora, natomiast w drugim Johna Milтона. Dzieło oprawione zostało w skórę barwioną na zielono i jest ozdobione na grzbiecie złożonymi tłoczeniami.

W kolekcji znajduje się również dwutomowe tłumaczenie poematu na język polski pt. *Nocy Younga* (sygn. 39508 I), przełożone z wydania francuskiego. Tom pierwszy nosi datę wydania 1798, drugi 1792³⁹. Ukazał się on „w Lublinie w Drukarni [...] Trynitarzów”. W tomie pierwszym zamieszczona została *Przemowa zawierająca w sobie krótki zbiór życia Younga, niektóre uwagi nad jego dowcipem, nad jego nocami i tym tłumaczeniem, z niejakim wyobrażeniem wszystkich dzieł jego*. Tłumacz wyjaśnia w niej również zmiany poczynione w tłumaczeniu, np.: wyłączenie niepotrzebnych powtórzeń i dołączenie ich do not na końcu, opuszczenie narzekania protestanta na papieża oraz fanatycznych wierszy, pomnożenie rozdziałów – z 9 do 24. W tomie drugim zamieszczone zostało tłumaczenie *Sądu ostatecznego*.

Bardzo interesujący jest także przekład na język niemiecki *Klagen, oder, Nachtgedanken über Leben, Tod, und Unster-*

³⁸ *Nocy Younga z angielskiego i francuskiego przetłumaczone*. Lublin 1798, s. X.

³⁹ Różnicę tę omawia S. Estreicher: *Bibliografia polska*. T. XXXIII. Kraków 1939, s. 494.

blichkeit (sygn. 901170 I), którego autorem jest Johann Arnold Ebert (1723–1795). Druk ukazał się w 1768 roku w Lipsku „bey Ludolph Schröders Erben”. Obok tłumaczenia niemieckiego zamieszczono równoległy tekst angielski. Na końcu zamieszczono 9 miedziorytowych tablic wraz z objaśnieniami.

Ważną rolę w rozwoju poezji angielskiej odegrał urodzony w Edynburgu Robert Blair (1699–1746). Był on autorem trzech poematów, z których największą popularność przyniósł mu napisany białym wierszem *The Grave* (*Grób*), wydany w 1743 roku. Poetyckie przemyślenia autora, osadzone zostały w konwencji pogrzebowej. Opisał w nim „horror śmierci, samotność grobu, bóle żałobników i szaleństwo śmierci samobójczej”⁴⁰. Mimo tego utwór daleki jest od uzalania się nad losem i kończy się nadzieją zmartwychwstania. Zarówno Robert Blair, jak i Edward Young uważani są za założycieli „The Graveyard School of Poetry” („Cmentarnej szkoły poezji”).

W Bibliotece Śląskiej znajduje się również tłumaczenie utworu na język niemiecki *Das Grab*, opublikowane w 1793 roku w Regensburgu (sygn. 901555 I). Autorem przekładu jest Friedrich Christian August Berg. Do dzieła dołączony jest także utwór *Elegie auf einem Dorfkirchhof* – przekład *Elegy written in a country churchyard* autorstwa Thomasa Greya.

Bardzo interesującą postacią angielskiego oświecenia był urodzony w Irlandii Oliver Goldsmith (1730–1774). Oprócz poezji pisał również eseje, powieści oraz dramaty. Sławę znakomitego eseisty przyniósł mu wydany w 1762 roku zbiór *The Citizen of the World* (*Obywatel świata*). Renomę wybitnego poety zyskał poematem z 1764 roku *The Traveller* (*Podróżnik*), którą ugruntował utworem *The Deserted Village* (*Wieś opuszczona*) z 1770 roku. Poezja Goldsmitha miała przede wszystkim charakter opisywawczy i moralizatorski.

Wiersz *The Deserted Village* powstał dla uczczenia zmarłego w 1768 roku brata poety. Opisuje fikcyjną wieś Auburn, opuszczoną przez mieszkańców szukających pracy w mieście. Autor zestawia obraz idyllicznego życia wiejskiego z opisem usuwania chłopów przez zamożnych właścicieli:

⁴⁰ Oświecenie..., s. 249.

Auburnie, ty najmilsza wioszczyzno w dolinie,
Gdzie zdrowie i dobytek kwitły w skrzętnej gminie!
Gdzie wiosna się najwcześniej jawiła wesoła,
A lato zaś najpóźniej niszczyło jej ziola:
O, lube niewinności i spokoju strony,
Gdzie spędzał moją młodość, wielce rozbawiony!

[...]

Śród sadów twoich widać dziś rękę tyrana,
A zieleń twoich muraw żałością owiana!
Pan jeden dziś twą całą rozporządza schedą,
Połowa jej odłogiem znaczy się i biedą.

[...]

Precz, precz stąd wypędzeni rękami wrogami,
Odeszli chwiejnym krokiem mieszkańcy tej ziemi⁴¹.
(tł. Jan Kasprowicz)

W utworze wyraźnie słychać nutę melodramatyczną. Autor ubolewa nad opłakany stanem wioski, zrujnowanymi domami oraz przedkładaniem wartości doczesnych nad duchowymi.

W zbiorze starych druków znajduje się niemiecki przekład dzieła Goldsmitha *Das verlassene Dörfchen* (sygn. 900092 I), który ukazał się w słynnej wrocławskiej oficynie Wilhelma Gottlieba Korna (1739–1806). Autorem tłumaczenia był Samuel Gottlieb Bürde (1753–1831). Przed kartą tytułową umieszczono miedziorytową scenę rodzajową, przedstawiającą panów zmuszających biedaków do opuszczenia wsi. Zaprojektowana została ona przez Vincenza Georga Kiningera (1767–1851), a wrytowana przez Clemensa Kohla (1754–1807).

Tematykę związaną z wiejskim życiem opisywał w swoich utworach William Somerville (1675–1742), który po ukończeniu studiów prawniczych osiadł na wsi, gdzie oddawał się sportom na wolnym powietrzu. Jego najbardziej znanym utworem jest poemat *The Chace (Obława)*, wydany w 1735 roku. Autor opisuje w nim rozwój myślistwa w Anglii od czasu podbicia jej przez Normanów w 1066 roku. Wśród licznych dygresji znajdują się m.in. opis projektowania psiarni, tresury i hodowli psów czy łowów w krajach orientalnych.

⁴¹ Cyt. za: J. Kasprowicz: *Obraz poezji angielskiej*. T. 3. Kraków 1931, s. 37–38.

Exemplarz zachowany w Bibliotece Śląskiej wydany został w Londynie w 1796 roku (sygn. 461078 I). Oprawiony jest w półskórek ze złożonymi tłoczeniami. Na uwagę zasługuje sześć całostronicowych tablic miedziorytowych autorstwa Thomasa Stotharda (1755–1834), ilustrujących tekst.

Niewątpliwie stare druki zgromadzone w Bibliotece Śląskiej pomagają prześledzić rozwój literatury w osiemnastowiecznej Anglii. Możemy znaleźć wśród nich różne rodzaje powieści popularnych w tamtym czasie oraz utwory reprezentujące główne nurty w poezji. Wiele jest tu dzieł wyróżniających się pod względem edytorskim, m.in. pięknymi ilustracjami czy oprawami. Liczne przekłady na języki obce obrazują ogromne zainteresowanie literaturą angielską oraz jej wpływ na rozwój piśmiennictwa w innych krajach europejskich.

Wykaz opisanych dzieł

I. Blair, Robert (1699–1746)

1. Das Grab / Aus dem englischen des Robert Blair ; nebst Grays Elegie auf einem Dorfkirchhof. – Regensburg : in der Montag und Weissischen Buchhandlung, 1793.

Sygn. 901555 I

II. Defoe, Daniel (1661?–1731)

1. The life and adventures of Robinson Crusoe [...]. With an account of his travels round three parts of the globe / Written by himself [...]. – London : Printed for W. Lane [...], 1790.

Sygn. 227069 I

2. The life and most surprising adventures of Robinson Crusoe [...]. – The eleventh edition. – Edinburgh : Printed and sold by John Robertson, 1777.

Sygn. 229097 I

3. La vie et les aventuræes surprenantes de Robinson Crusôé : contenant son retour dans son isle, ses autres nouveaux voyages et ses réflexions. – Nouvelle édition, avec figures. – A Paris : chez Laurent Prault [...], 1768.

Sygn. 221890 I

III. Fielding, Henry (1707–1754)

1. Amélie : Roman / De Mr. Fielding. Traduit de l'Anglois Par Madame Riccoboni. – A Paris, & se vend a Liege, Chez J.F. Bassompierre, Libraire. J. van den Berghen, Libr. à Bruxelles, 1763.

Sygn. 232857 I

2. Amélie, histoire angloise [...]. – A Rheims : chez Cazin, libraire, 1784. T. 3-4 (brak 1, 2)

Sygn. 231848 I

3. Geschichte des Tom Jones eines Fündlings / von Heinrich Fielding ; Neu übersezt. – Nürnberg : bey J.G. Lochner und Grattenauer, 1780.

Sygn. 901390– 901393 I

4. The history of Tom Jones : a foundling / By Henry Fielding, Esq. – Paris : printed by Fr. Amb. Didot the eldest, and sold by J.N. Pissot, and Barrois junior booksellers, 1780.

Sygn. 232870 I

5. Podrzutek czyli Historya Tom-Dzona / tłumaczenie z dzieł angielskich Pana Fielding. – W Warszawie : w drukarni [...] M. Grölla [...], 1793.

Sygn. 900317–900318 I, 900347 I

IV. Goldsmith, Oliver (1728–1774)

1. Das verlassene Dörfchen : ein ländliches Gedicht, nebst einem Anhang von Elegien / Aus dem Englischen übersetzt von Samuel Gottlieb Bürde. – Breslau : gedruckt bey Willhelm Gottlieb Korn, 1796.

Sygn. 900092 I

2. The Vicar Of Wakefield : A Tale / By Dr. Goldsmith [...]. – The second edition, adorned with cuts. – Vienna : printed for R. Sammer, Bookseller, 1798.

Sygn. 901086 I

V. Gray, Thomas (1716–1771)

1. Poems / By Mr. Gray. – A new edition. – London : printed for J. Murray [...], 1786.

Sygn. 461087 I

VI. Locke, John (1632–1704)

1. Du gouvernement civil / par Mr. Locke ; traduit de l'anglois. – Cinquieme edition exactement revue et corrigee sur la 5. edition de Londres et augmentee de quelques notes / par C.R.D.M.A.D.P. – A Amsterdam : chez J. Schreuder et Pierre Mortier le Jeune, 1755.

Sygn. 222115 I

2. Essai philosophique concernant l'entendement humain ou l'on montre quelle est l'entendue de nos connoissances certaines, & la maniere dont nous y parvenons / Traduit de l'anglois de m. Locke, par Pierre Coste. – Nouvelle Edition, revûë, corrigée, & augmentée par l'Auteur. – Suivant la copie imprimée a Amsterdam : H. Schelte, 1723.

Sygn. 223412 II

3. Essai philosophique concernant l'entendement humain, ou l'on montre quelle est l'entendue de nos connoissances certaines, et la maniere dont nous y parvenons / Par m. Locke ; traduit de l'anglois par m. Coste. – Cinquième edition revue et corrigée. – A Amsterdam et a Leipzig : chez J. Schreuder et Pierre Mortier le jeune, 1755.

Sygn. 222608 III

4. Logika czyli myśli z Lokka o rozumie ludzkim wyjęte / przez [...] A. Cyankiewicza [...]. – W Krakowie : w Drukarni Szkoły Głównej Koronnej, 1784.

Sygn. 229248 I

VII. Pope, Alexander (1688–1744)

1. Alexander Popes Versuch ueber den Menschen. – Leipzig : bey Johann Gottlob Immanuel Breitkopf und Compagnie, 1791.
Sygn. 900315 I

2. Alexandra Pope Początki moralności czyli wiersz filozoficzny o człowieku / Przez X. A. Cyankiewicza [...] przełożony. – W Krakowie : Kosztem i drukiem Ign. Grebla [...], 1785.
Sygn. 222674 I

3. Eloisa to Abelard / Written by Mr. Pope. – The second edition. – London : printed for Bernard Lintot [...], 1720 [i.e. 1719].
Sygn. 900899 I

4. Essai sur l'homme : poëme philosophique / par Alexandre Pope, en cinq langues, savoir; anglois, latin, italien, françois & allemand. – Strasbourg : chez Amand König, 1762.
Sygn. 222081 I

5. An essay on criticism / Written by Mr. Pope. – The seventh edition, corrected. – London : printed for Bernard Lintot [...], 1722 [i.e. 1721?].
Sygn. 900901 I

6. An Essay on man / By Alexander Pope, Esq. To which is added the Universal Prayer by the same Author. = Versuch über den Menschen / Von Alexander Pope, Esq. Nebst dessen Allgemeinem Gebethe / Nach dem englischen originale getreu in deutsche Prosa übersetzt. – Vienna : Printed for R. Sammer [...], 1795.

Sygn. 228632 I

7. A key to the lock or, A treatise proving, beyond all contradiction, the dangerous tendency of a late poem, entitled, The rape of the lock, to government and religion / By Esdras Barnivelt [i.e. Alexander Pope]. – The fourth edition. To which are added, commendatory copies of verses [...]. – [London? : s.n.], 1723.

Sygn. 900898 I

8. Lettre amoureuse D'Héloïse a Abailard / traduction libre de M. Pope, par M. Colardeau. – Nouvelle édition, revue & corrigée par l'auteur. – A Paris : Chez la Veuve Duchesne [...], 1766 (De l'Imprimerie de la Veuve Ballard [...])

Sygn. 231635 I

9. O krytyce Alexandra Pope / przekładania Jacka Przybylskiego. Wiersz polski obok z angielskim. – W Krakowie : kosztem Antoniego Grebla i Jana Maya, 1790.

Sygn. 229349 I

10. Ode for musick : on St. Cecilia's Day / written by Mr. Pope. – The fourth edition. – London : Printed for Bernard Lintot [...], 1722 [i.e. 1721?].

Sygn. 900902 I

11. Oeuvres diverses de Pope / Traduites de l'anglois. – Nouvelle edition, revue et augmentee d'un grand nombre [...] – Amsterdam et a Leipzig : chez Arkstée & Merkus, 1767.

Sygn. 222774 I

12. Les pensées de Pope : avec un abrégé de sa vie, extraits de l'édition angloise de M. Warburthou / par M. ***. – A Geneve, et se trouve a Paris : Chez Grange, Imprimeur-Libraire [...], 1766.

Sygn. 222036 I

13. Poemata moralne i krytyczne, czyli początki obyczajności i smakowitości / z angielskiego języka P. Poppa, na francuski wiersz przez Xiędza du Resnel z Akademii Paryskiej, a teraz na Polski przez F.H.J.P[odoskiego] K.M. przełożone. – W Warszawie : w drukarni P. Dufour [...], 1787.

Sygn. 221891 I

14. The rape of the lock : an heroi-comical poem. In five canto's / Written by Mr. Pope. – The sixth edition corrected. – London : Printed for Bernard Lintot [...], 1723.

Sygn. 900897 I

15. Temple Of Fame : A Vision / By Mr. Pope. – The Second Edition. – London : Printed for Bernard Lintot [...], 1715.

Sygn. 900903 I

16. Windsor-Forest : To the Right Honourable George Lord Lansdown / By Mr. Pope. – The fourth edition. – London : printed for Bernard Lintot [...], 1720.

Sygn. 900900 I

17. The works of Alexander Pope Esq : In nine volumes, complete. With his last corrections, additions, and improvements: together with the commentary and notes of his editor. – London : printed for C. Bathurst, W. Strahan, J. and F. Rivington, R. Baldwin, W. Johnston, T. Caslon, T. Longman, B. Law, Johnson and Davenport, T. Davies, T. Cadell, and W. and J. Richardson, 1770.

Sygn. 233477 II

18. The works of Alexander Pope, Esq : In six volumes complete. With his last corrections, additions, and improvements; together with All his notes, as they were delivered to the Editor a little before his Death / Printed verbatim from the octavo edition of Mr. Warburton. – London : printed for C. Bathurst, W. Strahan, J. and F. Rivington, R. Baldwin, T. Caslon, T. Longman, B. Law, J. Johnson, T. Davies, T. Cadell, W. & J. Richardson, and E. Johnston, 1776.

Sygn. 231432 I

VIII. Richardson, Samuel (1689–1761)

1. Clarissa / Neuverdeutsch und Ihro Majestät der Königin von Grosbritannien zugeeignet von Ludwig Theobul Kosegarten. – Leipzig : in des Gräffschen Buchhandlung, 1790.

Sygn. 901334 I–901337 I

2. Geschichte Herrn Carl Grandison : in Briefen entworfen / von dem verfassner der Pamela und der Clarissa ; Aus dem Englischen übersetzt. – Zweyte verbesserte und mit Kupfern versehene Auflage. – Leipzig : in der Weidmannischen Handlung, 1759.

Sygn. 462429 I

3. Geschichte Herrn Carl Grandison : in Briefen entworfen / von dem verfassner der Pamela und der Clarissa ; Aus dem

Englischen übersetzt. – Vierte verbesserte und mit Kupfern versehene Auflage. – Leipzig : bey M. G. Weidmanns Erben und Reich, 1770.

Sygn. 462430 I

4. Lettres anglaises, ou Histoire de Miss Clarisse Harlove. – Nouvelle édition. – Londres, 1783–1784.

Sygn. 231857 I

5. Lettres angloises, ou Histoire de Miss Clarisse Harlove. – Nouvelle édition augmentée de l'Éloge de Richardson, des Lettres posthumes & du Testament de Clarisse. Avec figures. – Paris : chez les Libraires Associés, 1777.

Sygn. 232947 I

6. Pamela, ou La vertu recompensee / Traduit de l'anglois. – A Londres : chez Jean Osborne [...], 1742.

Sygn. 230133 I

IX. Somerville, William (1675–1742)

1. The chace : a poem / By William Somerville, Esq. – A new edition. To which is prefixed A critical essay / by J. Aikin, M.D. – London : Printed for T. Cadell, jun. and W. Davies (successors to Mr. Cadell) [...] 1796.

Sygn. 461078 I

X. Sterne, Laurence (1713–1768)

1. A sentimental journey through France and Italy / by Mr. Yorick. Four volumes comprised in one. Cooke's Edition [...]. – London : Printed for C. Cooke [...] and sold by all the booksellers in Great-Britain and Ireland, [1794].

Sygn. 900312 I

2. A sentimental journey through France And Italy / By Mr. Yorick. With an account of the author's life. To which are added several pieces by the same author [...]. – The second Edition. – Vienna : printed for R. Sammer, Bookseller, 1798.

Sygn. 901088–901089 I

3. Tristram Schandis Leben und Meynungen. – Zwote verbesserte Auflage – Hamburg : bey Carl Ernst Bohn, 1776. (bd. 1-9)

Sygn. 232877 I

4. La vie et les opinions de Tristram Shandy / traduites de l'anglois de Stern, par M. Frénais. – Nouvelle édition, ornée de figures, & augmentée des lettres d'Yorick à Éliza. – Yorick et se trouve à Paris : chez Volland, Libraire [...], 1787.

Sygn. 900958 I

XI. Swift, Jonathan (1667–1745)

1. A tale of a tub : Written for the universal improvement of mankind. To which is added, An account of a battle between the ancient and modern books in St. James's library [...] / by W. Wotton. – Paris : printed by Didot senior : sold by Pissot, Barsis Booksellers, 1781.

Sygn. 230031 I

XII. Thomson, James (1700–1748)

1. Les Saisons : poëme / traduit de l'anglois de Thompson. – Londres, 1788.

Sygn. 229735 I

2. Les saisons : poëme / traduit de l'anglais de Thompson. – Édition ornée de figures dessinées par Lebarbier, et gravées sous sa direction. – A Paris : de l'imprimerie de Didot Jeune, 1796.

Sygn. 233429 II.

3. The seasons / by James Thomson with his life and notes. Embellished with fourteen plates. – London : printed for John Stockdale [...], 1794.

Sygn. 231280 I

XIII. Young, Edward (1683–1765)

1. Dr. Eduard Young's Klagen, oder, Nachtgedanken über Leben, Tod, und Unsterblichkeit : In neun Nächten. Nebst

Desselben sieben Characteristischen Satiren auf die Ruhm-
begierde, bei allgemeine Leidenschaft / Aus dem Englischen
ins Deutsche übersetzt [...] mit [...] Anmerkungen begleitet
und [...] herausgegeben von J. A. Ebert [...]. – Zweyte verbes-
serte Auflage. – Braunschweig [i.e. Leipzig] : bey sel. Ludolph
Schröders Erben, 1768.

Sygn. 901170 I

2. Nocy Younga / z angielskiego i francuskiego przetłuma-
czona. – W Lublinie : w drukarni [...] Trynitarzów, 1798.

Sygn. 39508 I

3. The Poetical Works Of The Reverend Dr. Edward Young :
In Four Volumes; With The Life Of The Author. – Edinburg :
at the Apollo Press, by the Martins. 1777.

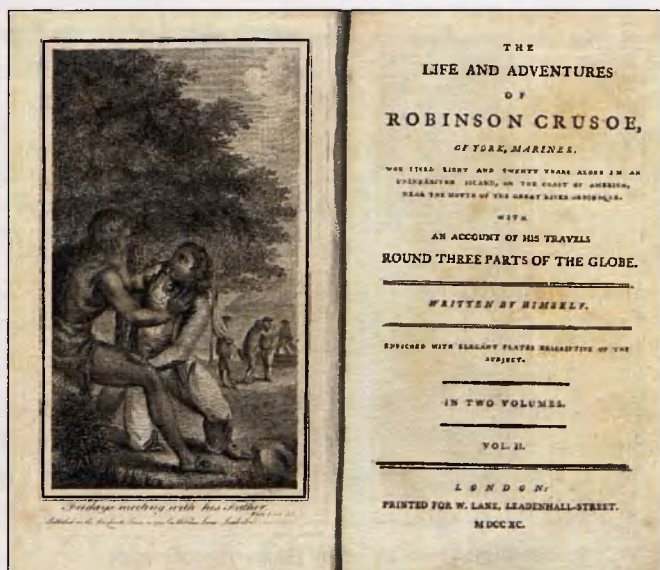
Sygn. 39510 I

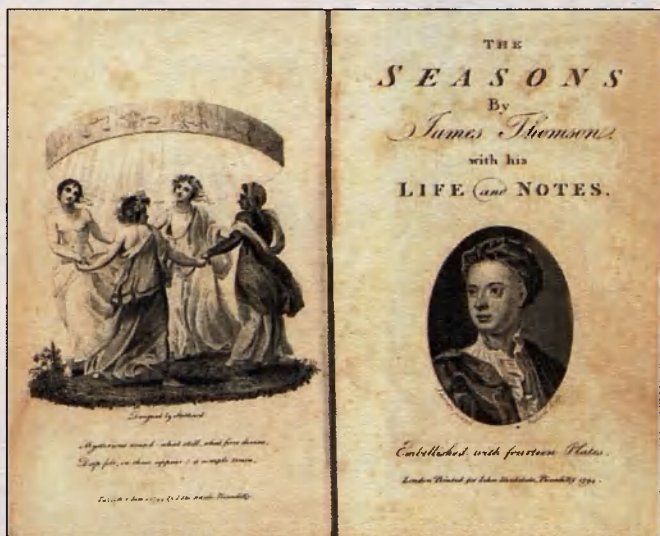
Portret Johna Locke'a z edycji *Esejów filozoficznych*

Podróż sentymalna Laurence'a Sterne'a, wydana w Londynie w 1794 roku

Podróż Robinsona Crusoe Daniela Defoe, wydane w Londynie w 1790 roku

Pory roku Jamesa Thomsona, wydane w Londynie w 1794 roku